Bakırcı, Fatih (2018). Ali Şir Nevâyî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unun Etkisinde Yazılmış Bir Risale, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2018/12, s. 98-122.

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN *MAHBÛBU'L-KULÛB*'UNUN ETKİSİNDE YAZILMIŞ BİR RİSALE

Fatih BAKIRCI[*]

Geliş Tarihi: 09.11.2018 ***Kabul Tarihi: 28.11.2018***

Özet

Bu makalede öncelikle Özbekistan İlimler Akademisi El Biruni'deki kütüphanede 3402-II numarada kayıtlı yazmanın 1^b - 10^a/3 yapraklarında yer alan; ilk 7 yaprağı Ali Şir Nevâyî'nin Mahbûbu'l-Kulûb adlı eserinin çeşitli bölümlerinden alınan, diğer 3 yaprağı ise Hz. Muhammed ile bir Arap arasındaki öğüt içerikli soru-cevap şeklinde devam eden bölümden oluşan Arap harfli metnin çeviri yazısı yapılmış ve tıpkıbasımı çalışmanın sonuna eklenmiştir. Metnin içeriği, bölümleri tanıtılıp Kargı-Ölmez tarafından çalışılan Mahbûbu'l-Kulûb adlı çalışmayla çeşitli hususlarda karşılaştırmalar yapılmıştır. Ardından Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları Kaşgar, Yarkent ve Hoten gibi bölgenin önemli kültür merkezlerinden birinde yazılmış olabileceği tahmin edilen ve özellikle de büyük bir kısmı Ali Şir Nevâyî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'undan yapılan alıntılardan oluşan risalenin aracılığıyla Nevâyî'nin ve fikirlerinin 18. ve 19. yüzyıllarda Uygur Türkleri üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ali Şir Nevâyî, Mahbûbu'l-Kulûb, Uygur Türkleri, Doğu Türkçesi, Çağatayca, siyasetname, nasihatname.*

A TREATISE THAT HAD BEEN WRITTEN WITH INFLUENCE OF ALI-SHIR NAWAI'S MAHBUB AL-QULUB

Abstract

In this study, firstly, a text written in Arabic alphabet found on pages 1^b - 10^a/3 of a manuscript registered under number 3402-II in the library in Uzbekistan Academy of Sciences Al-Biruni was translated, the first 7 pages of which was excerpted from various sections of Mahbub al- Qulub of Ali-Shir Nawai followed by a section of 3 pages consisting of questions and answers between Muhammad the Prophet and an Arab, and its facsimile was included at the end of the study. The content and sections of the text were described, and it was compared with Mahbub al-Qulub from various angles, which was studied by Kargı-Ölmez. Subsequently, the study addressed the influence of Nawai and his ideas on the Uyghur Turks in the 18th and 19th centuries through the text that is believed to have been written in one of the important cultural centers of the region that were densely populated by Uyghur Turks, such as Kashgar, Yarkant and Hotan, and that greatly consists of excerpts from Mahbub al- Qulub of Ali-Shir Nawai.

Keywords: *Ali-Shir Nawai, Mahbub al-Qulub, Uyghur Turks, Eastern Turkish, Chagatai, political treatise, advice treatise.*

Giriş

Tarih sahnesinde siyasî bakımdan 8. asırdan itibaren etkin olan Uygur Türkleri, Ötüken Uygur Kağanlığı'nın (744-850) ardından kendilerine "Sarı Uygurlar" da denilen Kansu (Kan-chou) Uygurları 10-11. yüzyıllar arasında ve Koço (Kao-chang, Turfan) Uygurları 13. yüzyılın başına kadar iki farklı hanedanlık hâlinde Uygurların kuvvet merkezi hâline

[*] *Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: fthbkrc@hotmail.com*
Orcid: 0000-0003-0114-8085

gelmişlerdir. Uzun süren Çingisliler döneminden sonra Çağatay Han'ın on üçüncü kuşaktan, Timür'ün beşinci kuşaktan torunu ve Babur'un dayısı olan Ahmet Alçahan'ın oğlu Said Han (1484-1533) ile birlikte 17. yüzyıla kadar sürecek olan Yarkend Hanlığı veya Kaşgar Hanlığı olarak da bilinen *Saidiye Hanlığı* (1514-1680) ve *Hocalar Dönemi* (1696-1762) gibi siyasî yapılanmalar içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Uygur Türkleri, *Hocalar Dönemi* ve sonrasında yaşadıkları siyasî çalkantılarla birlikte siyaset ve toplum ilişkisini yeniden inşa etmek ve bu ilişkiyi güçlendirmek amacıyla devletin ileri gelenlerinin önderliğinde dönemin hocaları, şair ve yazarları aracılığıyla çeşitli kültür politikaları olarak nitelendirlebilecek yollar denemişlerdir. Meydana getirdikleri pek çok edebî, dinî, siyasî eserlerde hâkim oldukları ortak kültürel mirası aktararak bulundukları coğrafyalarda zorlu siyasî ve toplumsal süreçlerden geçen Türk topluluklarının birlik ve beraberliğini tesis edip millî bir şuur oluşturma amaçlanmıştır. Bu amaçla yazılmış eserler incelendiğinde edebî, dinî-siyasî ve toplumsal birtakım geleneklerden etkilendikleri ve bunlardan istifade ettikleri görülür. Özellikle makaleye konu olan Özbekistan İlimler Akademisi El Biruni'deki kütüphanede 3402-II numarada kayıtlı olan risalenin varlığı, bu gelenek ve kültür birikiminden nasıl yararlandıklarını; Nevâyî gibi yaşadığı dönemde ve sonrasında Türk dünyasında her zaman okunmuş, sevilmiş ve ilgi görmüş bir şahsiyetin eserlerine sığınıldığını açıkça göstermektedir.

Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'unun Uygur Türkleri üzerinde oluşan ve gelişen tesirini ortaya koymak üzere bu makalede öncelikle Özbekistan İlimler Akademisi El Biruni'deki kütüphanede 3402-II numarada kayıtlı yazmanın ilgili yapraklarında yer alan Arap harfli metnin çeviri yazısı yapılmış ve çalışmanın sonuna tıpkıbasımla birlikte konulmuştur. Metnin adı, içeriği, bölümleri tanıtılıp Kargı-Ölmez tarafından çalışılan *Mahbûbu'l-Kulûb* adlı çalışmayla çeşitli hususlarda karşılaştırmalar yapılmıştır. Ardından Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları Kaşgar, Yarkent ve Hoten gibi bölgenin önemli kültür merkezlerinden birinde yazılmış olabileceği tahmin edilen ve özellikle de büyük bir kısmı Ali Şir Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'undan yapılan alıntılardan oluşan risalenin aracılığıyla Nevâyî'nin ve fikirlerinin 18. ve 19. yüzyıllarda Uygur Türkleri üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir.

1. Eserin Adı: Yazmada eserin adı özel olarak bir başlık hâlinde belirtilmemiştir. Metnin büyük bir kısmını oluşturan Ali Şir Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'undaki bölümlere rağmen herhangi bir yerde bu eserin isminden bahsedilmemiştir.

2. Eserin İçeriği: Kim tarafından ve hangi tarihte yazıldığı bilinmeyen bu dokuz yapraklık risalenin içeriği genel olarak öğüt niteliği taşıyan sözlerden oluşmaktadır. Bunların büyük bir kısmını Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'undan alınan bölümler oluşturmaktadır. Ancak bu öğüt verici sözlerin veya durumların bir araya getirilişinde neyin esas alındığı veya neye göre seçim yapıldığı çok açık değildir. Besmeleyle başladığı için müstakil bir eser olarak değerlendirilen bu metin, *Tenebbüh* başlığı kullanılmadan bir bölüm ve *Tenebbüh* başlıklı 11 bölüm, ardından iki meslekle ilgili iki farklı bölüm, daha sonra yine *Tenebbüh* başlığı kullanılmadan 3 farklı "tenbih"ten alınan bir bölüm ve Hz. Muhammed ile bir Arap arasındaki konuşmaların bulunduğu son bölümden meydana gelmektedir.

Ağırlıklı olarak *Mahbûbu'l-Kulûb* adlı eserden alıntılarla oluşturulmuş bir tür derleme denilebilecek ve 17 bölüm olarak kurulan metnin içeriği bölümlere göre ayrıntılı olarak şöyledir:

1. Öğüt: Risale, *Tenebbüh* başlığı kullanılmadan *konuşma, kadına güven, güzellik, tamahkâr, cimri, cömert, dost, düşman ve arkadaşlık* kavramları üzerine birbirinden bağımsız sözlerle başlamaktadır.

2. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *mal mülk edinme, fasık insan, zalim, kötü iş, sert dil, bilge kişi, ayrılık, din, gönlün söz dinlemeyişi* gibi konular hakkında 14 özlü söz sıralanmaktadır.

3. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *dostluk* üzerine bir özlü söz verilip ardından *akıllı düşman*, *cahil dost* hakkında örnek verilerek açıklama yapılır.

4. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *vefa* ve *cefa* üzerine kısa bir açıklama yapılıp öğüt verilir.

5. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *güzel ve çirkin*; *iyi ve kötü mizaç* hakkında açıklama yapılıp 3 özlü söz sıralanır ve dua edilerek sonlandırılır.

6. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *zenginlik, yoksulluk*la ilgili 4; *yerinde ve kararında konuşma*yla ilgili 2; *açlık, tokluk*la ilgili 2 olmak üzere toplam 8 özlü söz ve ardından *kibir* üzerine öğüt niteliğinde bir açıklama yapılır.

7. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *sır* ve *sırdaşlık* üzerine uzun bir açıklama yapılır.

8. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *doğru söz* ve *yalan* üzerine 5 özlü söz yer alır.

9. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *doğruluk* ve *yalancılık* üzerine 13 özlü söz yer alır.

10. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *mürüvvet, affetme, sohbet, melamet, akıllı kişi ve pişmanlık* gibi konularla ilgili 4 özlü söz yer alır.

11. Öğüt: *Tenebbüh* başlığıyla *toprak, ağaç, yüz ve göz*ün 'anasır-ı erbaa' denilen yaratılışın temelindeki dört unsurun her birinden korunması gerektiği öğütlenir.

12. Kocalık ve Hanımlar Hakkında: *Otuz yėtinçi faŝlda ked-ĥudālıḳ ŝıfatıda ve ĥatunlar źikride* başlığıyla kocalık vasıfları ve hanımlar hakkında açıklamalarda bulunulur.

13. Çiftçilik Mesleği Hakkında: *Otuz törtünçide faŝl-ı dihḳanlıġ źikride* başlığıyla *çiftçiliğ*in özellikleri anlatılır.

14. Öğüt: *Tenebbüh* başlığı kullanılmadan *cömertlik* özlü bir sözle övülür.

15. Öğüt: *Tenebbüh* başlığı kullanılmadan huzurlu bir gönül ve özgürce hareket edebilmenin önemini vurgulayan özlü sözler yer alır.

16. Öğüt: *Tenebbüh* başlığı kullanılmadan kıymetli olanın hiçbir koşulda değerini yitirmeyeceği yine özlü sözlerle ifade edilir.

17. Hz. Muhammed ile bir Arap arasındaki konuşmalar: Herhangi bir başlık belirtilmeden geçilen bu bölümde, Hz. Muhammed ile onun huzuruna gelen bir Arap'ın soru-cevap şeklinde sıralanan konuşmaları Enes ibn Malik (sahabi, 612-709)'ten rivayet edilerek aktarılır. Bu bölümde toplam 22 soru ve bunlara verilen cevaplar yer almaktadır. Hz. Muhammed yöneltilen son soruya "Resul, -selam üzerine olsun-" biçiminde başlangıç yapılmış ancak eldeki yazmada devamı yer almamıştır. Bu satırdan sonra eserin, "Allah'ın yardımıyla Perşembe günü bitirildiği" kaydedilse de son soruya verilen cevabın yer almayışı metnin eksik olduğunu göstermektedir.

3. Eserdeki İlgili Bölümler İle Ali Şir Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'unun Karşılaştırılması: Eserdeki ilgili bölümler ile Ali Şir Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'unun karşılaştırmasına geçmeden önce faydalı olacağı düşünülen *Mahbûbu'l-Kulûb*'un içeriği, bölümleri ve bunların sıralanışı hakkında bilgi vermek gerekir. Nevâyî'nin ölmeden önce yazdığı son eseri olarak kabul edilen *Mahbûbu'l-Kulûb* 906/1500-1'de yazılmış bir siyasetname ve nasihatnamedir. Tanrı'ya hamt ile başlayan ve Hz. Muhammed'e övgüyle devam eden giriş kısmından sonra eseri oluşturan üç ana bölüm gelmektedir. Kendi içinde kırk alt başlığa ayrılan ilk bölüm bazı devlet görevlileri ve çeşitli meslek sahiplerini konu edinilmiş ve bunlarla ilgili olumlu ve olumsuz örnekler üzerinde durulmuştur. On kısımdan oluşan ikinci bölümde insan yaşamında önemli sayılan bazı dinî, ahlakî ve tasavvufî konular

ele alınmıştır. Son bölümde ise 127 "tenbih" başlığıyla çeşitli konularda öğüt içerikli konulara değinilmiş ve duruma uygun nazım örnekleri verilmiştir (eserle ilgili geniş bilgi için bk. Kargı Ölmez,1993: 4-8).

1. Metindeki ilgili bölümler ile Nevâyî'nin eserinin bölümlerindeki sıralamada tam tersi bir durum söz konusudur. *Mahbûbu'l-Kulûb*'da önce, kırk bölümden meydana gelen devlet görevlileri ve çeşitli meslek sahipleri hakkında bilgiler yer alırken üzerinde çalışılan metinde bunlardan "kethüdalık" ve "dihkanlık" olmak üzere sadece ikisi seçilmiş ve sıralaması da metinde başta değil "tenbih"lerden sonra gelmiştir.
2. *Mahbûbu'l-Kulûb*'da üçüncü bölümde yani eserin son bölümünde yer alan 127 "tenbih" başlıklı kısım, metinde toplam 15 tane olup ilk 12'si ilk bölümde diğer 3'ü ise mesleklerle ilgili bölümlerden sonra art arda yer almıştır.
3. Metnin 7^a/13-10^a/1 yapraklarında yer alan Hz. Muhammed ile bir Arap arasındaki öğüt içerikli konuşmaların yer aldığı bölüm ise Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'unda olmayan bir bölümdür.
4. Dolayısıyla yukarıdaki bu sıralamayla bir tür derleme metin özelliği gösteren bu risalenin özellikle son kısmına eklenen ve *Mahbûbu'l-Kulûb*'dan bağımsız bir bölüm olan Hz. Muhammed ile bir Arap arasındaki konuşmaların yer alması bu düşüncemizi güçlendirmektedir. Bu tür dinî ve ahlakî içerikli kısa risalelerin ise daha çok halk için yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Metinde yer alan Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'undaki ilgili bölümler, Z. Kargı Ölmez'in, eserin tespit ettiği 26 nüshadan 21'ine ulaşarak kurduğu *Mahbûbu'l-Kulûb* metniyle karşılaştırılan ve tespit edilen sonuçlar aşağıda bir tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 1. *Eserdeki İlgili Bölümler İle Nevâyî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unun Karşılaştırılması*

Üzerinde Çalışılan Metin		Mahbûbu'l-Kulûb		Açıklama
Başlık	Yaprak/Satır	Başlık	Yaprak/Sayfa	
— <1.Tenebbüh>	1^b/2-7	113.Tenbíh	100^b/12-101^a/4 s. 319-320	Metin, besmelenin ardından *Mahbûbu'l-Kulûb*'daki 3. Bölümde yer alan 10 satırdan oluşan 113. "tenbih"teki son 6 satır alınarak başlamaktadır.
2. Tenebbüh	1^b/7-2^a-1	114. Tenbíh	101^a/4-8 s. 320	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
3. Tenebbüh	2^a/1-13	115. Tenbíh	101^a/8-101^b/6 s. 320-1	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
4. Tenebbüh	2^a/1-13-2^b/8	117. Tenbíh	102^b/11-103^a/5 s. 324	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
5. Tenebbüh	2^b/8-11	118. Tenbíh	103^a/5-8 s. 324	"Tenbih"in ilk 3 satırı alınmıştır.

6. Tenebbüh	2[b]/11-3[a]/7	119. Tenbíh	103[a]/10-103[b]/4 s. 325	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
7. Tenebbüh	3[a]/7-3[b]/6	120. Tenbíh	103[b]/4-104[a]/3 s. 325-6	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
8. Tenebbüh	3[b]/6-4[a]/2	121. Tenbíh	104[a]/3-13 s. 326	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
9. Tenebbüh	4[a]/3-8	122. Tenbíh	104[b]/1-6 s. 327-8	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
10. Tenebbüh	4[a]/9-4[b]/8	— <123. Tenbíh>	104[b]/6-105[a]/6 s. 328-9	*Mahbûbu'l-Kulûb*'un nüshalarında "tenbih" başlığı kullanılmayan ancak kendisinden önceki "tenbih"ten farklı bir konunun ele alındığı bu bölümün tamamına metinde *Tenebbüh* başlığıyla birlikte yer verilmiştir. Vahit Türk de metnin Türkiye Türkçesine aktarma çalışmasında bu bölümü "123. Tenbih" olarak ele alır (2016: 169).
11. Tenebbüh	4[b]/8-12	124. Tenbíh	105[a]/9-105[b]/1 s. 329-330	124. "tenbih"in ortasından 6 satır alınıp baştan ve sondan alıntı yapılmamıştır.
12. Tenebbüh	4[b]/12-5[a]/3	125. Tenbíh	105[b]/3-8 s. 330-1	"Tenbih"in son satırı alınmamıştır.
Otuz yėtinçi faṣlda ked-ḥudālıḳ ṣıfatıda ve ḥatunlar ẕikride	5[a]/3-6[b]/4	Otuz yitinçi faṣl Ked-ḥudālıġ ṣıfatı ve ḥātunlarnıij ẕikride	32[a]/4-34[b]/7 s. 154-162	*Mahbûbu'l-Kulûb*'un ilk bölümünde yer alan 40 fasıldan 38.'si, bir iki eksiklikle metne dâhil edilmiştir.
Otuz törtünçide faṣl-ı dihḳānlıġ ẕikrid<e>	6[b]/4-7[a]/4	Otuz birinçi faṣl-Dihḳānlıḳ ẕikrid<e>	27[a]/8-27[b]/5 s. 140-141	*Mahbûbu'l-Kulûb*'un ilk bölümünde yer alan 40 fasıldan 31.'si

				toplam 28 satırdan oluşmaktadır. Ancak metinde bu faslın baştan ilk 11 satırı yer almaktadır. Ayrıca aynı fasıl, metinde 34. olarak geçmektedir. Bu, metnin alındığı *Mahbûbu'l-Kulûb* nüshasında veya *Mahbûbu'l-Kulûb*'dan yapılan benzeri derlemede bu fasılların sıralaması karıştırılmış olabilir.
— <13. Tenebbüh>	7[a]/4-5	11. Tenbíh	69[a]/10-11 s. 242	*Mahbûbu'l-Kulûb*'da 30 satırlık cömertlik ve gayret konulu "tenbih"ten sadece ortasından 1 satırlık alıntı yapılmıştır.
— <14. Tenebbüh>	7[a]/5-8	99. Tenbíh	93[b]/4-8 s. 303	"Tenbih"in son satırı alınmamıştır.
— <15. Tenebbüh>	7[a]/9-13	88. Tenbíh	91[a]/8-13 s. 296-7	"Tenbih"in tamamı alınmıştır.
—	7[a]/13-10[a]/3	—	—	*Mahbûbu'l-Kulûb*'da bulunmayan yaklaşık 3 yapraklık bu bölüm metnin son bölümünü oluşturmaktadır.

5. *Mahbûbu'l-Kulûb*'daki bazı "tenbih"lerden sonra *beyit, mesnevi, kıt'a* adıyla birkaç satırlık dizeler yer alırken üzerinde çalışılan metinde *beyit, mesnevi, kıt'a* gibi adlandırmalar hiç bulunmamaktadır. Bazı dizelerin yazılmadığı hatta bazı manzum kısımların mensur kısımlarla birleştirildiği görülür:

Üzerinde Çalışılan Metin:

ʿ Āḳil çındın özge dėmes, (7) ammā barçanı dėgülük ėmes.

Kişi çın söz dėse zíbā durur

Her nėçe (8) muḫtaṣar bolsa evlā durur (4[b]/6-8)

Mahbûbu'l-Kulûb:

"ʿ Āḳıl çın-dın özge dimes, ammā barça çın-nı hem dimek ʿāḳıl işi imes.

Meşneví

Ḥıred-mend çın sözdin özge dimes

Velí barı çın hem digülük imes

Kişi çın-da söz dise zíbā durur

Niçe muḫtaṣar bolsa evlā durur" (105[a]/3-6; Kargı Ölmez, 1993: 329).

6. Üzerinde çalışılan metindeki yaklaşık 7 yapraklık *Mahbûbu'l-Kulûb*'a ait son derece sınırlı denilebilecek bölümler ile Kargı-Ölmez'in kurduğu metinde söz varlığı hususunda da bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. *Mahbûbu'l-Kulûb*'un pek çok yazma nüshasının oluşu ve bunların farklı bölgelerde çoğaltılması gibi başlıca etkenler bu farklılığa neden olmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere; a. aynı anlama gelen fakat kökenleri farklı sözcükler tercih edilmiş, b. birinde Türkçe karşılığı tercih edilirken diğerinde alıntı karşılığı kullanılmış, c. anlam açısından tamamen farklı sözcük tercihleri yapılmıştır.

Tablo 2. *Söz Varlığı Açısından Karşılaştırma*

Üzerinde Çalışılan Metin	**Mahbûbu'l-Kulûb**
bih <Far. "iyi" (7[a]/6)	**yaḫşıraḳ** "daha iyi" (93[b]/4)
böri "kurt" (7[a]/1)	**mūr** <Far. "karınca" (27[b]/3)
dil-şād <Far. "gönlü hoş, sevinmiş" (7[a]/2)	**şād** <Far. "mutlu" (27[b]/3)
düşmen <Far. "düşman" (2[a]/9)	**ḫasm** <Ar. "düşman" (101[b]/3)
ḫıyānet <Ar. "hainlik" (6[a]/12)	**ḫabāṣet** <Ar. "kötülük" (33[a]/9)
işen- "inanmak, güvenmek" (1[b]/3)	**ḳoşan-** "birlikte olmak, katılmak" (100[b]/12)
ḳatıġsız "katıksız, yavan" (7[a]/6)	**yavġan** "yavan, lezzetsiz" (93[b]/4)
libāsāt <Ar. "elbise, kıyafet; şekil" (6[a]/12)	**ṣıfat** <Ar. "hal, suret, şekil" (109[b]/10)
mantı <Ç. "mantı" (7[a]/6)	**ḳandí** <Far. "şekerden yapılan" (93[b]/4)
sana- "saymak, hesap etmek" (3[b]/10)	**saypa-** "harcamak, sarf etmek" (104[a]/7)
ton "kıyafet; kaftan" (7[a]/7)	**ḫaftan** <Ar. "kaftan" (93[b]/4)

tuşan- "(ayak) dolanmak, köstek olmak, bağlanmak" (1^b/3)	**işen-** "inanmak, güvenmek" (100^b/12)

4. Eserin Uygur Türkleri Açısından Önemi: İçerdiği malzeme yönünden çeşitlilik gösteren risalenin Uygur Türkleri üzerindeki önemini özlü sözler ve meslekler noktasında ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. 17 bölümden oluşan risalenin ilk 11 bölümünde ve aralardaki 14, 15 ve 16. bölümlerinde çeşitli konularda doğrudan Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb* adlı eserinden alıntı yapılmış ve bu bölümlerdeki ifadelerin büyük bir kısmı Togan'ın da belirttiği gibi Türk atasözleriyle süslenmiştir (1940: 3355).

Günlük hayatta sık sık kullanılabilen bu öğüt verici ve özlü sözler, Türklerin sosyo-kültürel hayatında başından beri önemli bir yer tutmuştur. Nitekim daha 8. yüzyılda yazılmış olan *Orhun Yazıtları*'ndan itibaren bu özlü sözleri görmek mümkündür: *Türük bod(u)n tok (a)rk(u)k s(e)n āçsık tos(ı)k öm(e)z s(e)n bir tods(a)r āçs(ı)k öm(e)z s(e)n* (KT G8). "(Ey) Türk halkı, (sen) tok (gözlü ve) aksisin. Açlığı tokluğu düşünmezsin; bir (de) doyarsan açlığı (hiç) düşünmezsin." (Tekin, 2006: 22-23).

Eski Uygur Türkçesi dil yadigârlarında da anlatımı güçlendirmek amacıyla atasözlerinden istifade edildiği görülmektedir (ilgili atasözlerinin toplu olarak değerlendirilmesi için bk. Sertkaya, 1983: 275-291). *Kurug tagda kaplan bolmaz / Kudıg suvında balık bolmaz* "Kuru dağda kaplan olmaz/ Kuyu suyunda balık olmaz." *keyik neçe yol bilse avçı ança al bilir* "Yaban hayvanları ne kadar yol bilirse avcı da o kadar hile bilir." (Hamilton, 1986: 94).

Türk atasözlerinin önemli tarihî kaynaklarından birisi ise *Divanü Lügati't-Türk*'tür. *Divan*'da tespit edilen 274 atasözü toplu olarak ilk kez Ferit Birtek tarafından değerlendirilmiştir (bk. 1944). Türkçe-Arapça sözlük mahiyetindeki *Divan*'da Kaşgarlı Mahmut, madde başlarında yer alan sözcükleri açıklarken sözlü kültürün önemli ürünlerinden olan sözlerden de yararlanmıştır. Kaşgarlı Mahmut, *aç* sözcüğünü şöyle açıklamaktadır: "**āç** aç. Şu atasözünde geçer: **āç ne yíme.s, tok ne tíme.s.** Anlamı şudur: Aç, kendisine sunulan yemeği bırakmaz; tok ise onu ayıplar." (Ercilasun, Akkoyunlu 2014: 37).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden *Kutadgu Bilig* ve *Atebetü'l-Hakayık*'ta da atasözü niteliğinde sözlerin dizelere yerleştirildiği görülür. *Bilgi, akıl, dili kullanma, cömertlik, kibir* gibi birçok konuda özlü sözlerin bulunduğu bu iki eser Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir.

muijar meijzetü keldi türkçe meśel

oḳıġıl munı sen köijül ögke al (KB 319; Arat, 1999: 47)

Buna benzer bir atasözü vardır; sen bunu oku, gönlünde ve aklında tut (Arat, 1999: 34).

uḳuşluġ kişike işi tap uḳuş

biligsiz kişike atı tap söküş (KB 320; Arat, 1999: 47)

Akıllı insan için akıl kâfi bir eştir; bilgisiz insan için hakaret tam bir addır (Arat, 1999: 34).

eşitgil biliglig negü tip ayur

edebler başı til küēezmek tiyür

tiliij bekte tutġıl tişiij sınmasun

ḳalı çıḳsa bektin tişiijni sıyur (AH 129-132; Arat, 2006: 50-51)

Dinle, bilgili ne diyor: edeplerin başı, dili gözetmektir; dilini muhafaza altında tut, dişin kırılmasın; eğer muhafaza altından çıkarsa dişini kırar (Arat, 2006: 87).

Özellikle *Kutadgu Bilig*'de geçen *muijar meijzetü keldi türkçe meśel* (319), *negü tir eşitgil kişi eēgüsi* (233), *eşitgil negü tir bügü bilge teij* (333), *eşitgil negü tirbiliglig kişi* (335), *negü tir eşit emdi ḳılḳı silig* (346) ve *Atebetü'l-Hakayık*'taki *eşitgil biliglig negü tip ayur* (129) gibi ifadelerin ardından özlü sözlerle sözü edilen olay veya duruma açıklık getirilmektedir. Bu dizelerde *meśel* veya *negü tir eşitgil* gibi ifadelerden sonra atasözüne yer verilmesi, Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'undaki *tenbih* (üzerinde çalıştığımız metinde ise *tenebbüh*) sözcüğünden sonra özlü sözlere geçilmesini hatırlatmaktadır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi öncelikle "öğüt, tavsiye" anlamındaki *tenbih /tenebbüh* sözcüğünden sonra "Cahil dostu da dost zannetme!" anlamındaki özlü söz verilmiş, ardından konuya uygun örnek bir olay veya açıklama yapılmıştır:

Tenebbüh: Nādān dōstnı hem **[2ᵇ/1]** dōst sanıġa kigürme.

Ḥıred şemʿin anıij herze efsānesin (2) tėkdin öçürüp šıfl ki ʿayn-ı muġabbetdin ata saḳalı (3) tügin tartıp üzüptür ve seccādesi miġrābıda bí-edeblıġı (4) körgüzüpdür. Namāzın bozupdur, dėse mest ki niyāz yü-(5) zidin ayaġ öpkeli ėgilipdür bí-iḥtiyārlıġdın pāk (6) dāmenler ėtegin mülevveş ḳılıpdur. Dānā düşmendin nefʿ (7) imkānı bar ve nādān dōstdın żarar imkānı köprek. Mujja (8) köre olarge muḥtelíš bolmaḳ kėrek.

Öğüt: *Cahil dostu da* ***[2ᵇ/1]*** *dost zannetme.*

Akıl mumunu onun boş sözlerinin (öylece) duruşuyla söndürüp çocuk sevgisinden kaynaklanarak baba<sının> sakalı<nın> kılını çekip koparmış, seccadesinin üzerinde yaramazlık yapmış ve namazını bozmuştur. Aynı şekilde sarhoş diledikleri yüzünden (5) gayriihtiyari ayak öpmek üzere eğilmiş, temiz elbiselerin eteğini kirletmiştir. Akıllı düşmandan faydalanmak mümkündür ve cahil dosttan daha çok zarar gelebilir. Buna göre onlara karışmak gerekir.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi farklı konularda öğütlerin bulunduğu eserlerin yazılması, Türk kültür tarihinde *Orhun Yazıtları*'ndan itibaren görülen konuya uygun "mesel getirme" geleneğinin asırlar içinde devam ettirilme çabası olarak nitelendirilebilir. Bu konuda *Mahbûbu'l-Kulûb* da içerdiği ahlakî öğütler ve sözlerle hem yazıldığı dönemde hem de daha sonraki çağlarda Türk toplumu için önemli bir yere sahiptir. Vücuda getirilmiş bu eserler sayesinde bulundukları coğrafyalarda zorlu siyasî ve sosyolojik süreçlerden geçen Türk topluluklarının birlik ve beraberliği tesis edilerek millî bir şuur oluşturulma amaçlanmıştır. Özellikle eserin yazıldığı tahmin edilen Kaşgar ve çevresinde Uygur Türklerinin Hocalar Dönemi (1696-1762) ve sonrasında yaşadıkları siyasî çalkantılarla birlikte edebî açıdan klasik dönem hikâyelerine ve Nevâyî gibi yaşadığı dönemde ve daha sonrasında Türk dünyasında her zaman okunmuş, sevilmiş ve ilgi görmüş bir şahsiyetin eserlerine sığınıldığı görülmektedir. Türk kültüründeki önemli siyasetname ve nasihatnamelerden biri olan *Mahbûbu'l-Kulûb*'un tercih edilmesinin önemli gerekçelerinden birisi, böylesine karmaşanın yaşandığı bir dönemde siyaset ve toplum ilişkisini yeniden inşa etmek ve bu ilişkiyi güçlendirmek olmalıdır. Bunun yanı sıra Nevâyî'nin başka eserleri de bu coğrafyada yeniden ele alınmıştır. 18. yüzyılda Ömer Baki Nevâyî'nin *Hamse*'sini mensur olarak kaleme almak istemiş; beş mesnevisinden *Ferhad ü Şirin* (Bakırcı, 2016) ve *Leyli vü Mecnun* (Alper, 2016) eserlerini yazmıştır. Böylece halkın okuyabileceği bir üslupla bu eserleri yazarak o bölgede belli bir bilinç oluşturmaya yönelik amaca hizmet etmiştir.

Bu toplumsal bilinci meydana getirebilmek için sadece edebî gelenekten değil aynı zamanda günlük yaşamlarında çok sıkça karşılaşılan meslekler ve bunların icrasında dikkat edilmesi gereken hususları anlatan pek çok müstakil risaleden de istifade ettikleri anlaşılmaktadır. Kaşgar, Yarkent, Hoten gibi önemli ticaret ve kültür merkezlerinde yazıldığı tahmin edilen

ve bunlardan bir kısmı üzerinde ilmî olarak çalışılmaya başlanan 1. Dihkânçılık[1] (çiftçilik), 2. Kaçaçılık[2] (çömlekçilik), 3. Kassâplık (kasaplık; Öger vd., 2016a), 4. Mûze-dûzluk (ayakkabıcılık; Alyılmaz, 2011), 5. Serrâclık[3] (koşum veya eyer takımı yapma), 6. Ser-terâşlık[4] (berberlik), 7. Tegürmençilik (değirmencilik; Öger vd., 2016b), 8. Temirçilik (demircilik; Eker vd., 2014: 11-23) gibi meslek risalelerinin de yine bu bilinç etrafında yazılma sebeplerinden birisi veya çıkış noktası denilebilecek kaynak eserlerin başında *Mahbûbu'l-Kulûb* gelmektedir. Nevâyî, *Mahbûbu'l-Kulûb*'da dönemi için önem arz eden adil hakan, vezir, naip, kadı, fakih, müderris, hekim, şehirdeki ve pazardaki esnaf, sanat ehli ve çiftçi gibi kırka yakın görev/meslek ve meslek erbabı hakkında bilgi vermiş, görevini veya mesleğini icra eden kişiler ile halk arasındaki iletişimi olumlu veya olumsuz örnekler üzerinden gözler önüne sermiştir. Nitekim üzerinde çalışılan metinde de *Mahbûbu'l-Kulûb*'da yer alan *kethüdalık* ve *dihkanlık* seçilen bu mesleklerden ikisidir. Uygur Türkleri arasında meslek risalelerinin yaygın bir şekilde yazılmaya başlandığı 18. ve 19. yüzyıllarla eş zamanlı bir dönemde *Mahbûbu'l-Kulûb*'dan mesleklerle ilgili bölümlerin de seçildiği risale(ler)nin varlığı, bütün bu kültürel değerlerin o bölgede ve toplumda canlı tutulması adına yapılan bilinçli bir çabaya işaret etmektedir.

5. Eserin Dâhil Olduğu Saha ve Dil Özellikleri: Yaygın adıyla "Çağatayca" olarak adlandırılan ve Türkçenin yazı dillerinden biri olan Doğu Türkçesi, Harezm Türkçesinden sonra ortaya çıkmış 15-20. yüzyıllar arasındaki tarihî Türk lehçesidir. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren klasik yazı dilinde yerel unsurların görülmeye başlamasıyla yeni bir gelişim gösterir ve 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden bu değişim ve gelişim yerini Doğu Türklük alanında günümüz çağdaş Türk lehçelerine bırakır. Üzerinde çalışılan metin, klasik yazı dili özelliklerinin ve yerel unsurların bir arada kullanıldığı Klasik Sonrası Doğu Türkçesi metinlerinin hususiyetlerini taşımaktadır: ***borya*** (7ª/8; <Far. *būriyā*; YUyg. *boriya* İL 135b; *borya* بوریا Shaw, 1880: 48), ***fuşḳar-*** (4ᵇ/2; Doğu T.$_{\text{Seng. 146v26}}$ *bışḳar-* "teźekkür kerden"; *bışḳar- > *puşḳar- > fuşḳar-*. → *b- > p- > f-* Bakırcı, 2015: 38-39), ***ĥile*** (8ᵇ/1; <Far. *ĥaylí*; YUyg.$_{\text{Lopn.}}$ *xila* "çok, fazla" Aliyeva, 2013: 362), ***otra*** (5ᵇ/5; Doğu T.$_{\text{Seng. 71r4}}$ *orta*; YUyg. *orta* İL1173b; *orta ~ ottura* "orta" Necip, 1995: 298, 300; *orta ~ otra* Shaw, 1880: 17, 20), ***palçıḳ*** (4ᵇ/13; Doğu T.$_{\text{Seng. 127r1}}$ *palçıġ* "gil" $_{\text{ŞS 72}}$ *balçıġ/balçaḳ* "çamur, şín, lāyí, gil"; YUyg. *palçıḳ* İL, 193b; *balçuk(luḳ)* "balçıklı, çamurlu" Necip, 1995: 29; *balçıḳ* Shaw, 1880: 45, 47), ***püt-*** (4ᵇ/1; YUyg. *pütmek* "güvenmek, inanmak" İL, 229b; *pütmek* "bitmek, iyi olmak" Necip, 1995: 329).

Ayrıca risalenin yer aldığı yazmanın içindeki 17. yüzyıl şairlerinden Kaşgarlı Muhammed Ebu Salahi'ye ait Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış *Gül ü Bülbül* adlı mesnevinin 116. beyitinde geçen *Bolup feyż-i bahār-ı Kāşġar'dın / Tapıp šabØım ŝafā bu sözler andın* (Bakırcı, 2015a: 169) dizelerden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu eserin Kaşgar'da yazılmış olduğu ifadesi ve *Gül ü Bülbül* metninin Yeni Uygur Türkçesinin bazı ses ile biçim bilgisi ve söz varlığıyla ilgili özellikleri göstermesi (eserin bu özellikleri için bk. Bakırcı, 2015a: 93-108), üzerinde çalışılan bu risalenin Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları Kaşgar, Yarkent ve Hoten gibi bölgenin önemli kültür merkezlerinden birinde yazılmış olabileceğini güçlendirmektedir.

6. Açıklamalar: Metinde yazım veya anlamdaki sorunlardan kaynaklanan *cumrí, ögün-, tenebbüh* ve *yüzlen-* sözcükleri üzerinde durulmuş gerekli açıklamalar yapılmıştır.

cumrí (جُمری; 3ª/1) "cimri". Yazmada (حُمری) biçiminde yazılan sözcüğün müstensihten kaynaklanan bir hatayla cim (ج) harfinin noktasının unutulduğu düşünülmektedir. Yazmada

[1] *Risāle-i Dihḳānçılık.* Staatsbibliothek Zu Berlin. Ms. or. oct. Nu. 1656 yp. 61ª-97ª; Nu. 1700 yp. 2ᵇ-95ª. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü Kütüphanesi Nu. A 413 yp. 1ᵇ-32ª.
[2] *Risāle-i Ḳaçaçılık.* Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü Kütüphanesi. Nu. A 418 yp. 1ᵇ-13ª.
[3] *Risāle-i Sarraclık.* Staatsbibliothek Zu Berlin. Ms. or. oct. Nu. 1701 yp. 40ᵇ-69ª.
[4] *Risāle-i Ser-terāşlık.* Staatsbibliothek Zu Berlin. Ms. or. oct. Nu. 1652 yp. 4ᵇ-47ª.

yazıldığı gibi bir sözcük bulunamamıştır. Üstelik yazmada /ǵ/ için genellikle harfin ortasına bir çengel konulmaktadır ancak bu sözcüğün yazımında bu işaret söz konusu değildir. Ayrıca Z. Kargı Ölmez'in hazırladığı metinde de sözcük "cimri" olarak geçmektedir: ***Cimri*** *ökünüp biyik bolmas* (1993: 325). Ancak yazmada sözcüğün ilk hecesi *ötre* (ٔ) ile harekelenmiştir. Steingass'ta sözcüğün, aralarında yazmadaki gibi ilk hecesinin ötreli olarak da okunabileceği üç farklı biçim kaydedilmiştir: ***jamrí, jumrí, jimrí***, "poor, mean; turbulent" (1982: 371a). Bu nedenle metindeki sözcük, "cimri, hasis, pinti" anlamlarına gelecek biçimde *cumrí* olarak okunmuştur.

DYŞW'RY? (; 9ᵇ/13) Metinde **DYŞW'RY**? olarak yazılan sözcük okunamamıştır.

ögün- (-اوكون; 3ᵃ/1) "övünmek". Sözcük, Z. Kargı Ölmez'in çalışmasında *ökün-* (1993: 325) okunmuş, *Dizin* bölümünde *ögün-* "övünmek" (1993: 518) olarak yer almış ve *Notlar* kısmına gönderme yapılmıştır. *Notlar* kısmında ise *Ali Şir Nevâî Lugati*'ne gönderme yapılarak *ögün-* "övünmek" ve *ökün-* "pişman olmak" (ўкун- "puşaymon bolmoq; maktonmoq" *Ali Şir Nevai Lûgati III* 1984: 606) eylemlerinin tek maddede ele alındığı ancak bu iki eylemin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği ve metinde "övünmek" anlamının daha uygun düştüğü şeklinde bir açıklama yapılmıştır (1993: 368). Vahit Türk ise *Mahbûbu'l-Kulûb*'u Türkiye Türkçesine aktardığı çalışmasında sözcüğü "öykünmek" olarak anlamlandırmıştır: *"Cimri, öykünmekle büyük olmaz."* (2016: 167). *Ökün-/ögün-* sözcüklerinin "öykünmek" anlamını herhangi bir kaynakta bulamamakla birlikte sözcüğü metin bağlamına uygun anlamıyla *ögün-* "övünmek" olarak okumayı tercih ettik.

tenebbüh (Ar. تنبه; 1ᵇ/7) "öğüt, tavsiye" ("awaking from sleep; being awake; advice, admonition" Steingass 1982: 327a). Metinde 10 kez geçen sözcük, Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'unun tespit edilen bütün nüshalarında *tenbíh* (Ar. تنبيه) olarak geçmektedir (Kargı Ölmez, 1993: 225-343).

tutulup? (7ᵃ/5) Metinde *tutulup* diye okunan ancak yazımından dolayı emin olunamayan sözcük Kargı-Ölmez'in hazırladığı metinde *tütün* "duman" (1993: 242) olarak geçmektedir.

yüzlenme (يوزلانمه; 4ᵃ/12) Metinde *yüzlenme* diye geçen sözcük, Kargı Ölmez tarafından "yolama (?)" (1993: 328) olarak okunmuş ve sözcüğe soru işareti konularak tereddütlü olduğu belirtilmiştir. Dipnotta ise sözcüğün diğer nüshalardaki farklılıkları kaydedilmiştir: Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Nu. 252'deki yazma nüshasında "barma"; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü Nu. 4149'daki nüshada ise "yavuma" olarak geçmektedir. Ayrıca *Dizin*de *yola-* maddesine "yaklaşmak (bir şeyin) yakınına gelmek (?)" (1993: 573) anlamları verilmiştir. Doğu Türkçesi sözlüklerinde geçmeyen *yola-* sözcüğü bizce *yüzleme/yüzlenme* biçiminde okunmalıdır. Müstensihten kaynaklanmış olabilecek bu hata, Arap harfli metinde /z/ sesi için yazılması gereken ز harfinin unutulması olarak açıklanabilir. Eski Türkçeden beri *yüzlen-* <²*yü:z* "to bring about a meeting" (Clauson, 1972: 987b) fiili kullanılmakta olup Doğu Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta da geçmektedir: *yüzlen-* "rū kerden ve müteveccih şoden" (340v20) (Clauson 1960).

7. Eserin Üzerinde Çalışılan Yazma Nüshası: Eserin yazma nüshası, Özbekistan İlimler Akademisi El Biruni'deki kütüphanede 3402-II numarada kayıtlıdır. Yazma fişinde 10-80/71 yaprak ve 13 satırdan oluştuğu, nestalik hatla yazıldığı belirtilmiştir. Ancak bu bilgilerde hata ve eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Yazma, 91 yapraktan ve 13 ile 11 arasında değişen satır sayısından oluşmaktadır. Ayrıca bazı yaprakların kenarlarında silinen veya karalanan satırların yeniden yazıldığı görülmektedir. Yazmanın boyutu 16.² x 10 cm'dir. Nestalik hattı ile mûrier kâğıdına yazılmıştır.

91 yapraklık yazmanın ilk yaprağında kütüphane görevlilerince yazıldığı tahmin edilen 12 satırlık Arap harfli bir bölüm yer almaktadır. Burada yazmanın tanıtıcı birkaç özelliğinden bahsedilmiştir. Yazmanın 1^{b} - 10^{a}/3 yapraklarında üzerinde çalışılan öğütler risalesi yer almaktadır. 1^{b}, 10 satırdan; 2^{a}-10^{a} ise13 satırdan oluşmaktadır. Yazmanın 10^{a}/4 - 89^{a} yapraklarında ise tarafımızdan daha önce çalışılan 17. yüzyıl şairlerinden Kaşgarlı Muhammed Ebu Salahi'ye ait Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış *Gül ü Bülbül* mesnevisi bulunmaktadır (Bakırcı, 2015).

Yazmada metin genel olarak harekesizdir. Ancak muhtemelen bazı sözcüklerde yanlış okumayı önlemek kaygısıyla hareke kullanılmıştır: *ösürgen* **اوسۇركان** (1^{b}/8), *süt* **سۇت** (1^{b}/9), *yaramas* **يَراماس** (1^{b}/8).

Yazma nüshanın istinsah tarihi veya müstensihine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'unun birçok yazma nüshasından birisi olan Uppsala Üniversitesi'ndeki nüshanın muhtemel müstensihi Kargı-Ölmez'in Zetterstéen'in kataloguna dayandırarak verdiği bilgilere göre ʿİsí Ḥ^{v}āce İşān'dır (1993: 16). Türkistan'da özellikle de Kaşgar, Yarkent, Hoten ve Aksu gibi bölgelerdeki 66 yıl süren Hocalar Dönemi'nde (1696-1762) Nakşibendî tarikatı ya da bu bölgedeki yaygın adıyla "İşançılık"[5] hızlı bir şekilde yayılmıştır. *Mahbûbu'l-Kulûb*'un Uppsala Üniversitesi'ndeki nüshasının *ḥ^{v}āce* veya *işām*ın yaygın bir unvan olarak kullanıldığı bu dönemde ve bu bölgede çoğaltılması muhtemeldir. Yine büyük bir kısmı *Mahbûbu'l-Kulûb*'dan yapılan alıntılardan meydana gelen üzerinde çalışılan metnin de bu bölgede yazıldığı düşünüldüğünde bunun bir tesadüf olmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

İki temel amaç üzerine hazırlanan bu makalede öncelikle Özbekistan İlimler Akademisindeki yazmanın 1^{b} - 10^{a}/3 yapraklarında yer alan Arap harfli metnin nüsha tanıtımı, adı, içeriği, dil özellikleri üzerinde durulup çeviri yazısı yapılmıştır. İkinci olarak bir bölümü Nevâyî'nin *Mahbûbu'l-Kulûb*'unu içeren bu risalenin aracılığıyla 18. ve 19. yüzyıllarda Ali Şir Nevâyî ve fikirlerinin sadece *Mahbûbu'l-Kulûb*'uyla değil başka eserleriyle de Uygur Türkleri üzerindeki tesiri değerlendirilmiş; özellikle bölgede sosyo-kültürel hayatı şekillendirme ve ona yön vermede bir yazarın ve eser(ler)inin nasıl yol gösterici olduğu görülmüştür.

[5] "İşan", "Türkistan'da din öğretmenlerine verilen unvan" İL, 1337b; "Türkistan ve İdil havzası Türklerinde "sufi, kerâmet sahibi, velî" anlamlarında, ulema ve şeyhlere verilen bir unvandır. Orta Aysa kaynaklarında tarikat başkanlarının isimlerinin yerine "İşan", "Pir" adları da kullanılmıştır." A. M. Osmanov, *İslam Spravoçnik*, Taşkent 1997, 186.

Çeviri Yazılı Metin

[1ᵇ/1] Bismillāhi'r-raġmani'r-raġím

<Tenebbüh>: (2) Köp yème ve ʿizzet tileseij köp dème. Ḥatunġa işenme, (3) ḥarġa tuşanma. Yaḫşı libās, tenġa yaḫşı; ārāyiş ḳoldaş, cānġa (4) ārāyiş. Šāmiʿ din kerem tileme ve gedādın direm tileme. Baḥíl- (5) din[6] emānet ʿaceb, kerímdin ḥıyānet ʿaceb. Çaḳının símín (6) ügse bolmas, yaġın rištesin tökse bolmas. Tèlbe ḳula-(7) ġıġa pend[7], <ḳuyun ayaġıġa bend>[8].

Tenebbüh: Bí-bāk, hem-demlıḳġa yaramas; nā-pāk, maġremlik-(8) ke yaramas. Tirlegen ayılur, ösürgen tapılur. Èrniij (9) ḳılığı, sütniij ılığı. Yasançaḳ merd-āne bolmas, köpelik (10) pervāne bolmas. Dōst cevridin iijrenme, düşmen bí-dā-**[2ª/1]** dıdın küijrenme.

Tenebbüh: Māllıḳ nādānnıij dèmegi, altu<n> (2) -luḳ çibinniij yèmegi maġlūm. Fāsıḳdın ġayā tileme, ẓālim-(3) din vefā tileme. Küler[9] yüz bile ʿašā, saḥā üstige saḥā. (4) Arıġsız işde ṣafā bolmas, it ġınçısı ʿaṣā bolmas. (5) Anıij ġizmeti şāhlarġa çöprek ve ḳorḳunçı köprek. ʿAşaḳsız kèsek (6) derdsiz èşek. Ḳatıġ til aylamas, ferzāne ḳanāʿat tükenmes ḥizāne. (7) İlige ḳoşulġan ārāyiş taptı, ilidin üzülgen āsā-(8) yiş taptı. Bir yügürgen yavuşmas[10], bir ayrılġan ḳavuşmas. (9) Cühūd öz dínidin mehcūr, ġasūd öz faʿālıdın rencūr. Düşmen (10) nèçe ġaḳr bolsa köijül ḳozġatur, ḥas nèçe uşaḳ bolsa köz (11) bulġatur. Yèr tüzi ilidin, su ḥaşları yèldin[11]. Uşaḳlar (12) işi nème bolmas, piste ḳabuġı kème bolmas. Düşmen maḳālātı beng (13) ḥayālātı; ġíz, vefāsız, tāz, ġayāsız.

Tenebbüh: Nādān dōstnı hem **[2ᵇ/1]** dōst sanıġa kigürme. Ḥıred şemʿin anıij herze efsānesin (2) tèkdin[12] öçürüp šıfl ki ʿayn-ı muġabbetdin ata saḳalı (3) tügin tartıp üzüptür ve seccādesi miġrābıda bí-edeblıġı (4) körgüzüpdür. Namāzın bozupdur, dèse mest ki niyāz yü-(5) zidin ayaġ öpkeli èġilipdür bí-iḫtiyārlıġdın pāk (6) dāmenler ètegin mülevveş ḳılıpdur. Dānā düşmendin nefʿ (7) imkānı bar ve nādān dōstdın żarar imkānı köprek. Muija (8) köre olarge muḫtelíš bolmaḳ kèrek.

Tenebbüh: Beşer cins<i>din vefā köz (9) tutma ve ḥıred naḫlın fāsid ḥayāl semūmı bile ḳutulsaij on (10) cefā tartarġa müheyyā bol, munça bile ḳutulsaij cānġa minnet tutup (11) ʿöẓrlerin ḳol.

Tenebbüh: Ḥūb rūġ-efzā, zişt ʿömr-i fersā; ḫōş- (12) ḥulḳ nāzenín ġūr behişt-āyín. Yaman mizāclıḳ dív, dūzaḥ- (13) sirişt. Muḥanneṣ[13] nè ġaşv[14] ki[15] dèmegey, mākiyān-nè necāset ki **[3ª/1]** yèmegey. Èrdin söz hüner, içidin yüz hüner. Cumrí ögünüp (2) biyik bolmas ve èçkü yügürüp kèyik bolmas. Köijlide ḥalelıḳ- (3) ġa külgü ġarām, şeh aldıda düşmenlikke uyḳu ġarām. Tèijri (4) barçanı öz yolıda reh-zendin asrasun ve şāh aldıda (5) düşmendin asrasun.

Tèijri öz yolıda tutsun. (6) İlni Şeyšān'dın yıraḳ

Şşeh ḳaşıda kim-ki Şeyšān-veş-(7) durur andın yıraḳ.

Tenebbüh: ʿÖmrni ġanímet bil, ṣıġġatda emniyyetke (8) şükr ḳıl. Ġınā šaríḳın tüz, faḳírġa mübāhāt[16] körgüz. Meẓhebiijni (9) aḥfālıġ asra, <bāšıijnı ẓāhiriijdin ṣafālıġ asra>[17]. Üftādalıġ bile yarmaġıijnı yaḫşı ve yamandın (10) aḥfālıġ asra[18]. Üftādālıġ bile ḥūy tut, şikestelıġ bile kö-(11) ijlni

---

[6] baḥíldin: BḤYLDYNY
[7] pend: BND. pend: Kargı Ölmez: 320.
[8] Kargı Ölmez: 320.
[9] küler: KWRL'R. küler: Kargı-Ölmez: 320.
[10] yavuşmas: Y'WṢM'S
[11] yèldin: YKDYN. yildin: Kargı Ölmez: 321.
[12] tèkdin krş. yilidin: Kargı Ölmez: 324.
[13] muḥaneṣ: MQNṢ. muḥaneṣ: Kargı Ölmez 325.
[14] ġaşv: ǴWṢ. ġaşv: Kargı Ölmez 325.
[15] ki: K'. ki: Kargı Ölmez 325.
[16] mübāhāt: MB'Ǵ'T. mübāhāt: Kargı-Ölmez 325.
[17] Kargı-Ölmez 326.
[18] Kargı Ölmez'in kurduğu metinde yer almayan bu satırlar yine Kargı Ölmez'in dipnot olarak gösterdiği Ü2 nüshasında *yarmaġıijnı yaḫşı yamandın maḥfí saḳla* ve L nüshasında *yarmaġıijnı yaḫşı yamandın maḥfí asra* biçiminde geçmektedir. Kargı Ölmez 326/2. dipnot. üftādalıġ bile: Metinde bu satırların başında yer alan *üftādalıġ bile* ifadesi

avut. Bí-fāyide sözni köp aytma, fāyidelıġ sözni (12) köp èşitürdin ḳaytma. Az dègen, az yaijılur; az yègen[19] (13) az yıḳılur. Açlıġ ġikmet sermāyesidür, <šoḳluġ ġaflet pirāyesidür>[20]. Toḳluḳ ḥırṣın [3b/1] köijlidin yoḳ ḳıl, özüij aç bolup bir açnı šoḳ (2) ḳıl. Özüijni zíbā libās ḥayālıdın ötker[21] libās zíbā-(3) lıġın tileseij bir yalaijnı bütker. Libās, her nèçe kim zíbādur, (4) kèygeniijdin kèydürgeniij evlādur.

Her nèçe tonnı riʿāyet (5) birle kèyseij èskürür

Çün-ki kèydürdüij birevge oframas (6) ton ol bolur.

Tenebbüh: Her kişini dème maġrem-i hem-rāzdur kim bu metāʿ, (7) ʿālem ilide azdur. Beşer cinsin rāzıijġa maġrem bilme belki melekni (8) özüijge maġrem ḳılma. Öziij esrārıdın eger saija melāl-(9) dur yana birevni asramaḳ muġāldur; öz maḥzeniijni açsaij (10) ve maḥfī dürleriijni saçsaij tèrgen kişi sanamay nètkey (11) ve asra<r>[22] dèp mübāliġa ḳılsaij nè yèrge yètkey? (12) Özüij öz sırrıijnı asray-almaġanıijnı bilür sèn yana (13) birev anı fāş ètse ʿayb hem ḳılur sèn ve bu sır asra-

[4a/1] maġıñdın levġaşa'l-llāh ve iʿtirāż ḳılmaġanıñdın bāreku'l-llāh! (2) Közni öz ʿay<b>ıijdın[23] alma ve özgeler ʿaybıġa köz salma.

(3) **Tenebbüh:** Çın sözni yalġanġa çulġama, çın ayta'lur tilni yal-(4) ġanġa bulġama. Yalġança kişi èmes ve yalġan aytmaḳ èrenler (5) işi èmes. Yalġan söz dègüçini bí-iʿtibār ḳılur nèçün-ki (6) ol gevherni ḥᵛār ḳılur. Ol-ki çın sözni yalġanġa ḳatar, dürr-i (7) semínni necāsetḳa atar.

Gevherí kim şāhlarġa zíb-i taḥt <u> tāc (8) èrür

Taşlaġan anı necāsetġa ʿaceb bed-baḥt èrür.

Tenebbüh: (9) Tèijri dōstları, ṣıdḳ maʿdenidür. Yalġançını dèpdür-(10) ler ki Tèijri düşmenidür. Tiliijni iḥtiyārıijda asraġıl, (11) söziijni iḥtiyāš bile dègil. Maġallıda aytur sözni asrama, (12) aytmas söz tègresige yüzlenme. Söz bar ki èşitküçi (13) sözge cān kigürür ve söz bar ki aytḳuçı başın yèlge bèrür.[4b/1] Tiliij birle köijlüijni bir tut, köijli ve tili bir kişi aytġan sözge püt[24]. (2) Sözni köijlüijde fuşḳarmaġunça tiliñe kèltürme, her nè kim (3) köijlüijde bolsa tiliñe sürme. Egerçi tilni asramaḳ köijlüijge (4) miġnetdür ammā sözni saypamaḳ başḳa āfetdür. Aytur yèrde (5) unutma, aytmas yèrde özüijni mütekellim tutma. Aytur sözni ayt,(6) aytmas sözdin ḳayt. ʿĀḳil çındın özge dèmes, (7) ammā barçanı dègülük èmes.

Kişi çın söz dèse zíbā durur

Her nèçe (8) muḥtaṣar bolsa evlā durur.

Tenebbüh: Ḳaví zebūnuñ bolsa mürüvvet ḳıl, kerem (9) ve ʿafv körgüzgil. Ẓālim ve bí-derd soġbetide nükte sorma, nā-merd (10) melāmetide dem urma. Dānā èligdin barġandın söz aytmas, (11) ötken yigitlikke ārzū bilen ḳaytmas. Rūzgār ʿademdür, (12) kèlmegendin söz aytġan ehl-i nedemdür.

Tenebbüh: Sudın asraġuluḳdur tofraḳ (13) ve palçıḳ öyin ve otdın asraġuluḳdur yıġaç ve ḳamuş öyin [5a/1] ve yèldin asraġuluḳdur böz öyin, tofraḳdın asraġuluḳ-(2) dur köz öyin ve cemʿ-i mā-sivā[25] Allāh<dın>[26] ḳıl asraġuluḳdur köijül (3) öyindin kim tört öyge tört iş noḳṣānı şāyiʿ-(4) dür.

Kargı Ölmez'in kurduğu metinde ve söz konusu Ü2 ve L nüshalarında yer almaz. Bir sonraki satırın başında da yer alan bu ifade muhtemelen müstensih tarafından karıştırılıp yanlışlıkla yazıldı veya bilerek eklendi.

[19] yègen: DYK'N. yègen: Kargı Ölmez 326.

[20] Kargı Ölmez 326.

[21] Yazmada önce *öt-ki* (اوتكي) olarak yazılan sözcüğün üstüne sonradan *-tker* (تكر) eklenerek düzeltme yapılmıştır. bk. Karg Ölmez 326.

[22] asrar: Kargı Ölmez 327.

[23] ʿaybıijdın: Kargı Ölmez 327.

[24] püt: PWST. büt: Kargı Ölmez 328.

[25] mā-sivā: F'SW'. mā-sivā: Kargı Ölmez 330.

[26] mā-sivā Allahdın: Kargı Ölmez 330.

Otuz yėtinçi faṣlda ked[27]-ḥudālıḳ ṣıfatıda ve ḥatunlar ẕikri- (5) de:

Ked-ḥudālıḳ; ḳutula'lmas belāġa mübtelālıġ. Devāsız (6) rencġa ḥār zār bolmaḳ ve ʿilācsız ėmgekke giriftār bolmaḳ. (7) Egerçi bu iş başdın ayaġ elem ve āzārdur ammā anıij keyfiyyetide (8) tefā<vü>tler[28] bardur. Muvāfıḳ tüşse ked-bānū, devlet ve cemʿiyyet- (9) ġa bolmaḳdur hem-zānū. Öyniij ārāyişi andın, <ö>ylük[29]- (10) niij āsāyişi andın. Cemālí bolsa köijülge, merġūb <ve> ṣalāġ (11) bolsa cānġa maślūb. ʿĀḳil bolsa rūzgārıġa andın, intiẓām (12) ve maʿāş esbābıġa andın tertíb, ser-encām Bu nevʿ cüft kişige (13) ḳa<vu>şsa[30] belā ki mundaġ kām-kārlıġ ėligge tüşse **[5ᵇ/1]** nihāní ġam ve miġnetde hem-rāz ve hem-demiij ve maḥfí <ve> pinhān derd ve meşaḳḳat-(2) ġa dem-sāz ve maġremiij bolġay. Rūzgārıdın her cefā yėtse, enísiij (3) ol ve çerġ-ı devvārdın her ibtilā kėlse celísiij ol. Köijlüij (4) ġamıdın ol ġam-nāk, bedeniij żaʿfı melālıdın ol helāk. Eger ġüsn-i (5) cemālı otra çaġlıḳdur ve muvāfaḳatı rištesi muḥālefetke (6) baġlıḳdur. Maʿāşnı bilmekdür. Ked-ḥudālıḳnıij baʿżı müşkili (7) āsān bolsa ammā köprek ġālde köijül hirāsāndur. Bu nevʿ (8) nā-fercāmlıġ, nā-kāmlıġ bile taġammül ḳılġay ve her nėçük bolsa ötkeril-(9) gey. Naġūẕu bi'l-llāh, nā-sāz cüft ėrge mühlik, maraż āşikār ve (10) nihuft[31]selíša bolsa köijli andın rence; ḳabíġa bolsa rūġ (11) andın şikence. Yaman til bolsa abuşḳa köijli andın yaralıġ,(12) yaman işlıġ bolsa ėrge andın yüz ḳaralıġ. Mey-ḥ<v>āre bolsa (13) öyidin <ā>bādlıḳ[32] ber-šaraf; bed-kāre bolsa öy andın beytü'l-šalaf. **[6ᵃ/1]** [bolsa][33] Ol-ki evvel meẕkūr boldı ve yoḳarıraḳ messūre mundaġ (2) rūzgār anasıdın yüz yılda bir toġmas ve yoluḳḳan kişige (3) tāc[34]-ı tārek bolsun, bu saʿādet aija mübārek bolsun. Ammā (4) bu šāyifeni Ḳaḳ Teʿālā nāḳıṣ-ı vācib yaratıpdur ve kemāl, rāst-(5) lıġnı ẕātlarını soratıpdur ve ḥūyların nā-ḥōş ḳılıpdur (6) ve köprek ėrenlerni olarġa zebūn ve bār-keş ḳılıpdur. Fitne ve mekr [ve][35] (7) olar<ġa> p<í>şe[36], efsūn ve ġaddār olarġa endíşe. Ḳaḳ niġmetleriġa (8) nā-sipās, ḥalḳ yaḥşılıġlarıġa Ḳaḳ-nā-şinās[37]; nā-ġaḳḳāẕlıġ-(9) larıdın dínleri nā-inṣāflıġ āyinleri. Ḥod-nümālıġ (10) olarġa şíve, ḥod-pesendlıġ olarġa míve. Dínleriġa ʿaḳl (11) yoḳıdın ḳuṣūr, ʿaḳllarıda dín yoḳ<ı>dın fütūr. Libāslarıda(12) nefs köpidin nā-pāklıġ, libāsātlarıda ẕāt ḥıyānetiden (13) bí-bāklıġ. Huşyārlıġları cehl-i meydin mest, ösrük- **[6ᵇ/1]** leri mey-i maʿşūḳa perest. ʿAyb-bínlıḳ, naẕarları ʿayb-cūy (2) hünerleri. Keyd ve firíbde füsūn-sāz, mekr ve ġílede baġr u ber (3) az. Bí-cürmlerġa ḳaʿr ve ġıybetleri ḳatl-peyvend <bí>-güneh-ḳārlarġa[38] kiẕb (4) ve töhmetleri rāst- [ve][39] mānend.

Otuz törtünçide faṣl-ı dihḳān- (5) lıġ ẕikrid<e>:

Dihḳān-ki dāne saçar, yėr yaratmaḳı bile rızḳ yolın (6) açar. Eger rāst ve ṣalāġı bardur öy ṣāliġ nāḳasıdın (7) nümū-dārdur. Ḳuşı hem-zūr pehluvān yükige boyun sunup aldıda (8) revān. İş ḳılurda hem-dem <ü> ḳadem dihḳān-ki olarnı sürerde (9) andaġ <ādem>[40]. ʿĀlem maʿmūrluġı olardın, ʿālem ehli mesrūrluġı (10) olardın. Her yan ḳılsalar ġareket, ėlige hem ḳuvvet yėtgü- (11) rür hem bereket.

Dihḳānġa türlüg dāne saçar, Ḳaḳ birige (12) yėte yüz ėşigin açar. Saçḳan dāne körgünçe urup ḥırmen ḳılıp (13) maġṣūlın kötergünçe ḳurt ve ḳuş andın behre-mend, deşt **[7ᵃ/1]** vaḥşı anıij bile

---

[27] ked: KD'
[28] tefāvütler: Kargı Ölmez 155.
[29] öylük: Kargı Ölmez 155.
[30] ḳavuşsa: Kargı Ölmez 155.
[31] nihuft: NHFŠ
[32] ābādlıḳ: Kargı Ölmez 156.
[33] Yazmada yer alan *bolsa* sözcüğü söz dizimi ve üslup açısından gereksiz olup metinden çıkarılmalıdır. bk. Kargı Ölmez 156.
[34] tāc: T'RC. tāc-ı tārek: Kargı-Ölmez 156.
[35] Yazmada yer alan *ve* sözcüğü söz dizimi açısından gereksiz olup metinden çıkarılmalıdır. bk. Kargı Ölmez 157.
[36] píşe: Kargı Ölmez 157.
[37] şināsı: ŞN'ŞY
[38] bí-güneh-ḳār: Kargı Ölmez 158.
[39] Yazmada yer alan *ve* sözcüğü söz dizimi açısından gereksiz olup metinden çıkarılmalıdır. bk. Kargı Ölmez 158.
[40] ādem: Kargı Ölmez 140.

ḫursend[41]. Böriler öy<i>[42] andın ābād, kūr-(2) lar ḫāšırı anıij <bile>[43] dil-şād; kebūterlerġa andın mestlıḳ, turġay-(3) larġa andın neşāš<ḳa>[44] hem-destlıḳ. Oraḳçıġa andın rūzí, (4) başaḳçınıij yarup andın közi.

Mívesiz yıġaç hemān otun (5) hemān, yaġınsız bulut hemān tutulup[45] hemān.

Tınç köijül (6) birle ḳatıġsız omaç, bih ki [ve][46] mantı birle gülāc. Ḳara tofraḳda oltur-(7) ġan, yaḫşıraḳ ki zer-beft ton kėyip birev aldıda turmaḳdın.

(8) Gedālıġ boryası üzre misgín

Ki ḫāšır-ı fārigˇ olġay her taᶜabdın.

(9) Gevher balçıḳġa tüşken bile ḳıymeti uşalmas, öz bahāsıdın (10) ḳalmas; ėşek munçaḳı tācıġa tik<k>en[47] bile fīrūze yėrin (11) tutmas ve híç kim anıij kem bahālıġnı unutmas,

Zíver bile şekli (12) ḫūb bilmes.

Her ḳız kim ėrür yaman liḳālıġ

Her nėçe ḳaranġu bola (13) ġücre

Şemᶜ anda bolur füzūn żiyālıġ

Rivāyet ḳılur, Enes ibn **[7ᵇ/1]** Mālik -raēıyallāhu ᶜanhu- Ġażret-i Seyyid ᶜĀlim -ṣallallāhu ᶜaleyhi ve ᶜalā ālihi (2) ve's-sellem- ġiẕmetlerige bir ᶜArabí kėldi ve aydı: "Yā Resūlu'llāh (3) ḫᵛāhlaydur mėn, ḫalḳdın dānā bolsam."

Resūl -ᶜaleyhi's-selām- (4) buyurdılar kim Ḥudā-vend Teᶜālā'dın ḳorḳġıl!

Tā hemme-i ḫalḳdın (5) zer-dār bola'lmasam.

Resūl -ᶜaleyhi's-selām- buyurdılar kim Ḥudāy (6) Teᶜālā'nıij ḳısmetige rāżí bol! Tā hemme-i ḫalḳdın tüvān-ger, zer-dār (7) bolur sėn.

Ve aydı: "Yā Resūlu'llāh ḫᵛāhlaydur mėn ki hemme-i (8) ḫalḳnıij yaḫşısı bolsam."

Resūl -ᶜaleyhi's-selām- buyur- (9) dılar kim Ḥudāy Teᶜālā'nıij ḫalḳıġa menfaᶜat, fāyide yėtgürgüçi (10) bolġıl! Tā hemme-i ḫalḳnıij yaḫşısı bolur sėn.

Ve aydı kim yā (11) Resūlu'llāh ḫᵛāhlaydur mėn ki hemme-i ḫalḳdın ḳaví bolsam.

Resūl (12) -ᶜaleyhi's-selām- buyurdılar kim Ḥudāy Teᶜālā'ġa tevekkül ḳıl! Tā hemme-i (13) ḫalḳdın ḳaví bolur sėn.

Ve aydı: "Yā Resūlu'llāh ḫᵛāhlaydur **[8ᵃ/1]** mėn ki ḫāṣṣān-ı Ḥudāy Teᶜālā bolsam."

Resūl -ᶜaleyhi's-selām- (2) buyurdılar kim namāz tola ötegin, Kelāmu'l-llāh'nı tola oḳuġın! (3) Tā ḫāṣṣān[48]-ı Ḥudāy Teᶜālā bolur sėn.

Ve aydı: "Yā Resūlu'llāh ḫᵛāh- (4) laydur mėn ki hemme-i ḫalḳdın zírek bolsam."

Resūl -ᶜaleyhi's-selām- (5) buyurdılar kim ölümni bisyār yād ḳılıġ ḳılġın! Tā hemme-i ḫalḳdın (6) zírek bolur sėn.

---

[41] ḫursend: ĢRSND
[42] öyi: Kargı Ölmez 141.
[43] bile: Kargı Ölmez 141.
[44] neşāšḳa: Kargı Ölmez 141.
[45] Açıklamalara bakınız.
[46] Yazmada yer alan *ve* sözcüğü söz dizimi açısından gereksiz olup metinden çıkarılmalıdır. bk. Kargı Ölmez 303.
[47] tik<k>en. tikken: Kargı Ölmez 296.
[48] ḫāṣṣān: Ġ'S'N

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh ḥᵛāhlaydur mėn ki [7] mėniij günāhım mü’mínlerniij günāhıdın kem bolsa.”

Resūl -ʿaleyhi’s-selām-[8] buyurdılar kim istiġfār tola aytġın! Tā sėniij günāhıij hemme-i [9] mü’mínlerniij günāhıdın kem bolur.

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh [10] ḥᵛāhlaydur mėn ki hemíşe Ḥudāy Teʿālā’nıij raġmetide bolsam.”

[11] Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim ḥalḳıġa raġm ve mihr-bān [12] bol! Hemíşe Ḥudāy Teʿālā’nıij raġmetide bolur sėn.

Ve aydı: [13] “Yā Resūlu’llāh ḥᵛāhlaydur mėn ki ḥalḳdın ʿömrüm uzun **[8ᵇ/1]** bolsa.”

Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim ḥile raġmaní be-cā [2] kėltürgin! Tā hemme-i ḥalḳdın dırāz -ʿömr bolur sėn.

Ve aydı: “Resūlu’llāh [3] ḥᵛāhlaydur mėn-ki rızḳ-ı rūzım ḥalḳdın kėijrü bolsa.”

[4] Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim hemíşe šahāret bile bolġın! [5] Tā rūz ḳılur rızḳıij hemme-i ḥalḳdın kėij bolur.

“Yā Resūlu’llāh [6] ḥᵛāhlaydur mėn-ki yüküm yėijil.”

Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyur- [7] dılar kim híç kişidin nėme tileme! Tā hemme-i ḥalḳdın yüküij [8] yėijil bolur.

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh ḥᵛāhlaydur mėn-ki dūzaḥ- [9] ḳa giriftār bolmasam.”

Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim açıġıñnı [10] yutġıl! Tā dūzaḥḳa giriftār bolmas sėn.

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh [11] ḥᵛāhlaydur mėn-ki ferdā-yı ḳıyāmet perde-i ġicābım deríde bolmasa.”

[12] Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim bu dünyāda ġicābını tapġın! [13] Tā āḫiretde Ḥudāy ġicābıij deríde bolmaġay.

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh ḥᵛāh-**[9ᵃ/1]** laydur mėn-ki ṣıddíḳlardın bolsam.”

Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyur-[2] dılar kim her işde rāstlıḳ ḳılġın ve her işiijni Ḥudāy Teʿālā’[3] nıij der-gāhıda rāstlıḳ ḳılġıl! Tā ṣıddíḳlardın bolur sėn.

[4] Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh ḥᵛāhlaydur mėn-ki bendeídin günāh nėme ʿamel bile yıraḳ [5] bolur.”

[Yā][49] Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim bí-çārelik bile taẓarru; [6] girye ve zārí bile günāhıijnı Ḥudāy Teʿālā’ġa ʿarża ḳılġın! Tā güneh-[7] leriijdin pāk bolur sėn.

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh ḥᵛāhlaydur mėn-ki [8] ḥayrāš tola ḳılsam.”

Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim ata anaijnı [9] ḥōş-nūd ve rāżí ḳılġın! Tā ḥayrāt bisyār ḳılġan bolġay sėn.

[10] Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh bende nėme ʿamel bile Ḥudāy Teʿālā’ġa yaḳın bolur.”

[11] Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim cevān-merdlikni píşe ḳıl! Tā Ḥudāy [12] Teʿālā’nıij raġmetiġa yaḳın bolur sėn.

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh [13] Ḥudāy Teʿālā’nıij ġażabı bendedin nėme ʿamel bile yıraḳ bolur.”

[9ᵇ/1] Resūl -ʿaleyhi’s-selām- buyurdılar kim ṣadaḳanı pinhān bėrse Ḥudāy [2] Teʿālā’nıij ġażabıdın yıraḳ bolur.

Ve aydı: “Yā Resūlu’llāh, Ḥudāy Teʿālā’nıij [3] ḥōş-nūdluḳı nėme ʿamel bile ġāṣıl bolur.”

---

[49] Yazmada *Resūl* sözcüğünden önce *yā* sözcüğü yazılmış ancak metnin bağlamında değerlendirildiğinde yanlışlıkla yazıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu cümlede herhangi bir seslenmeye gerek yoktur.

Resūl -ʿaleyhi's-selām- buyurdılar (4) kim nefsiijge ḳahr ḳılsaij ve rūze tutsaij Ḥudāy Teʿālā sėndin (5) ḥōş-nūd bolur.

Ve aydı: "Yā Resūlu'llāh maija gūrnıij ḳaraijġuluḳı (6) ve tenhālıḳı ve vaḥşeti bolmasa."

Resūl -ʿaleyhi's-selām- buyurdılar (7) kim sūre-i Tebārek'ni namāz-ı ḫuftendin kėyin oḳuġın! (8) Tā gūr berk ḳaranġuluḳı; tā gūrnıij ḳaraijġuluḳı ve tenhā- (9) lıḳı ve vaḥşeti bolmas.

Ve aydı: "Yā Resūlu'llāh kėçe köndür (10) maija híç mekrūh maija yėtmesün."

Resūl -ʿaleyhi's-selām- (11) buyurdılar kim sūre-i Yāsín'ni her kėçe her kündüz oḳuġın! (12) Tā híç mekrūh saija yėtmes.

Ve aydı: "Yā Resūlu'llāh (13) sançtı ḳıyāmetdin necāt tapsam."

Resūl -ʿaleyhi's-selām- […][50]

[10ª/1] Şod be-tevfíḳ-ı Ḥudā-yı lā-yenām. İn kitābet rūz-i penç şenbih tamām.

(2) temmet temmet

(3) temm temm temm temm temm

Kısaltmalar ve İşaretler

Ar. Arapça.

Doğu T. Doğu Türkçesi.

Far. Farsça.

Seng. Senglah (bk. Clauson 1960).

Yuyg. Yeni Uygur Türkçesi.

< > "Çevirili yazılı Metin"de onarılan ya da eklenilen yeri gösterir.

[ ] "Çevirili yazılı Metin"de yaprak ve a, b yüzlerini; metinden çıkarılması gereken yer(ler).

→ Karşılaştırılması gereken biçim ve anlamları gösterir.

§ Paragraf veya madde başı işaretini gösterir.

Kaynakça

ALİYEVA, Minera. (2013). *Lobnor Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ALPER, Serap. (2016). *Ömer Baki Hamse-i Nevayî II: Leyli vü Mecnun*. İstanbul: Kesit Yayınları.

[50] Metnin eksik olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bir üstteki cümlede sorulan soruya Hz. Muhammed'in cevap vermesi gerekirken yazmada "Resul" ismi geçmekte ancak verdiği cevap yer almamaktadır. Muhtemelen yazmanın yapraklarında eksiklik bulunmaktadır.

ALYILMAZ, Semra. (2011). *Risâle-i Mûze-dûzluk (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Elik Yayınları.

ARAT, Reşit Rahmeti. (1999). *Kutadgu Bilig I: Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ATEBETÜ'L-HAKAYIK. (2006). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAKIRCI, Fatih. (2015). *Doğu Türklük Sahasında Gül ve Bülbül: Salâhî, Gül ü Bülbül I-II*. Saarbücken: Türkiye Alim Kitapları Yayınları.

BAKIRCI, Fatih. (2016). *Ömer Baki Hamse-i Nevayî I: Ferhad ü Şirin.* İstanbul: Kesit Yayınları.

BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema. (1996). *ØAlí Şír Nevāyí Muĥākemetü'l-Luġateyn İki Dilin Muhakemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BİRTEK, Ferit. (1944). *En Eski Türk Savları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

CLAUSON, S. Gerard. (1960). *Sanglax.* A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mehdí Xān, (Faksimile Text with an Introduction an Indices by Sir Gerard Clauson). London.

CLAUSON, S. Gerard. (1972). *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish.* Oxford.

EKER, Ümit ve ZAL, Ünal. (2014). "Risāle-i Temürçilik". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi.* S. 4, s. 11-23.

ERASLAN, Kemal. (1999). *Mevlana Sekkakî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican ve AKKOYUNLU, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HAMILTON, R. J. (1986). *Manuscripts ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-bouang* I-II Paris.

KAÇALİN, Mustafa Sinan. (2011). *Niyazî, Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARGI ÖLMEZ, Zuhal. (1993). *Mahbubü'l-Kulûb (İncelme-Metin-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KUTADGU BİLİG II: ÇEVİRİ. (2003). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

NECİP, Emir Necipoviç. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev.: İklil Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

OSMANOV, A. M. (1997). *İslam Spravoçnik*. Taşkent.

Risāle-i Kassāblık (Kasaplık Risalesi). (2016a). (Ed.: Adem Öger, Filiz Kılıç), Ankara: Gazi Kitabevi.

*Risāle-i Tegürmendçilik (Değirmencilik Risales*i).(2016b). (Ed.: Adem Öger, Filiz Kılıç), Ankara: Gazi Kitabevi.

SERTKAYA, Osman Fikri. (1983). "Eski Türk Atasözleri Üzerine". *Şükrü Elçin Armağanı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 275-291.

SHAW, R. B. (1880). *A Sketch Of The Turki Language As Spoken In Eastern Turkıstan (Kashghar And Yarkand) Part II*. Calcutta: Baptist Mission Press.

STEINGASS, F. (1982). *Persian-English Dictionary*. London.

Şeyĥ Süleymān *Efendi-i Özbekí el-Buĥārí, Luġat-i Çaġatay ve Türkí-i 'Ośmāní*. İstanbul [rūmí] 1298, [hicrí] 1300 (1882). (2003).İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları. Cilt 13.

TEKİN, Talat. (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TOGAN, Zeki Velidi. (1940). "Ali Şir". *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 1. s. 3949-3357.

TÜRK, Vahit. (2016). *Mahbûbu'l-Kulûb (Gönüllerin Sevgilisi)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

UYĠUR TİLİNİŊ İZAHLİK LUĠİTİ. (1999). Urumçi: Şincian Halk Neşriyati.
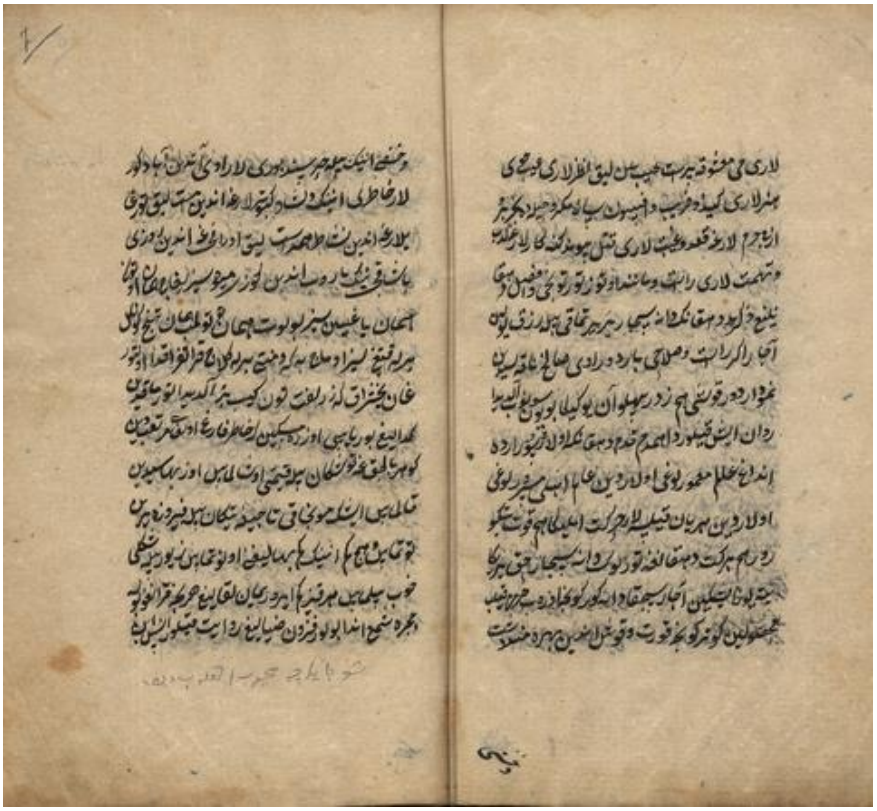
Tıpkıbasım (Özbekistan İlimler Akademisi El Biruni 3402-II Nu. 1[b] - 10[a]/3)

